

EL TEXT LITERARI COM A HIPERTEXT: UNA APROXIMACIÓ DELS FETS HISTÒRICS A TRAVÉS DELS TEXTOS LITERARIS.

*ANTONI J. ALINS RODAMILANS
Professor tutor de la
Facultat d'educació*

Resum

Es presenten uns textos que reflecteixen els estaments que composaven la societat durant el període que va d'Isabel II fins la Restauració, així com els seus nexes en el món polític i econòmic.

El text històric ens parla de les ideologies i de les seves influències com a referents que ajudaran a crear unes estructures socials i polítiques –en difícil equilibri- i que configuren uns estereotips dels quals, actualment, som hereters. El text literari ens transporta al temps històric i presenta la dicotomia públic/privat i el seu lligam entre Història i Literatura.

Abstract

This article presents some texts that reflect the social stratification during the period that extends from Isabella II up to the Restoration, aspects of the economic and political world are also reflected in these texts.

The historical text relates ideologies and their influences as a referent in helping create political and social structures- of difficult parity- and in shaping the stereotypes of which we are currently inheritors. The literary text takes us back in time to the historical period and illustrates the private/public dichotomy and its bond between History and Literature.

Paraules clau: Espanya, segle XIX, Isabel II, estaments socials, Unión Liberal, Benito Pérez Galdós.

Keywords: Spain, 19th century, Isabella II, social stratification, Unión Liberal, Benito Pérez Galdós.

INTRODUCCIÓ

Les raons que justifiquen un apropament didàctic entre la Literatura i la Història, en el batxillerat són prou conegudes. Molts professors de Literatura són conscients de la importància de la història com a element contextualitzador del text literari, molts professors d'història troben, per la seva banda, en l'obra literària un atractiu recurs d'il·lustrar i vivificar el fet històric en el procés d'ensenyança-aprenentatge. Aleshores, el plantejament és el de presentar texts que permetin identificar aquests projectes, aquestes opcions. Serà, sens dubte, una de les competències que haurà d'assolir l'alumne.

La història, d'acord amb Thierry, no ha estat en el passat una reflexió directa de la realitat, sinó una construcció de l'historiador. Cal anar amb compte amb aquest aspecte, ja que amb freqüència, en lloc d'explicar el que té davant dels seus ulls, l'historiador presenta el que imagina, substituint idees per fets o desfigura els fets...

La tasca de la història és la de descobrir aquest sistema d'errors, de narracions més o menys fictícies que han interpretat documentalment una realitat. I revelar els motius veritaders, les ambicions polítiques que hi ha darrera de les lleis, i els actes que són normalment tractats des del punt de vista de la pura història constitucional. Conseqüentment, considerem el text literari com una eina per descobrir aquestes falsedats que sovintegen en alguns textos històrics. Però, la solució no és tan senzilla, car actualment s'ha convertit en dogma, encara que acceptat més pels teòrics de la literatura que pels historiadors, que el món es construeix pel llenguatge, i que, el llenguatge no expressa tanta significació o descriu la realitat, sinó que cons-

trueix significat i realitat. Aquesta línia de pensament ha portat al fet que minvi la certesa de la referencialitat de la literatura, això és, la capacitat d'establir un nexa amb la realitat fora del llenguatge, i per tant, un nou escepticisme envers l'habilitat dels textos literaris de transmetre l'experiència històrica. Els textos, es diu, són sempre com a mínim, una passa més enllà d'una realitat inaccessible.

Molts crítics moderns, per tant creuen que els textos literaris només estan en relació amb si mateixos, i no poden esclarir la història, no més del que la història pot il·luminar-los. Perquè veuen la història per ella mateixa com un conjunt de textos lliscosos i indeterminats, una forma de ficció que no té autoritat per explicar o controlar altres formes de ficció. Aquesta línia suposa una visió reduccionista, perquè molt sovint –ja es veurà reflectit en els textos– els referents literaris ens ajuden a complementar amb la seva visió el fet històric.

Per raons didàctiques, per la lògica interna de la matèria, certament complexa, ha estat necessari acotar un període concret, si volem que sigui significatiu: des d'Isabel II fins a la Restauració, el qual no permet un tipus d'aprenentatge repetitiu o memorístic perquè el seu contingut s'adiu més a buscar relacions entre diferents elements que s'interconnecten: sistema electoral, govern, església, estament militar i política.

Hi ha una llarga tradició de novel·les històriques d'un ampli recorregut d'autors com Walter Scott, Tolstoi, i fins i tot, Pérez Galdós, per citar-los com a exemple, on un esdeveniment de personatges imaginaris estan barrejats amb la representació perceptiva dels esdeveniments actuals, amb freqüència més receptius que els que ofereixen els textos històrics.

La majoria dels texts literaris que sobreviuen foren escrits en vista d'una finalitat definida. Suposen permetre a l'autor guanyar-se la vida, aconseguir fama, descobrir un patró, protestar, o influenciar el curs dels esdeveniments públics, i, precisament, no ha estat altre el motiu d'entrellaçar els dos tipus de textos (històrics i literaris i periodístics), que configuren la proposta transversal la qual ha de permetre mitjançant l'aprenentatge derivatiu, correlatiu i combinatori, assolir un vertader aprenentatge significatiu i allunyar-nos d'aquell que relaciona aspectes no arbitraris que només serveixen per respondre de forma memorística.

Segons López Morillas, el naixement de la novel·la moderna espanyola està lligada a la turbulència ideològica de la Revolució de Setembre (i el rerafons de les obres de Galdós, Valle-Inclán i N. Oller, entre altres, reflecteixen aquesta realitat). No hi ha dubte que existeix una relació entre el

moment històric i l'obra de Galdós, que intenta mitjançant la novel·la, una rehumanització de la història. Veurem una tècnica comuna en Oller i Galdós: la reaparició dels personatges relacionats amb la transferència entre la vila agrícola i industrial i la permanència dels personatges a Madrid en les novel·les del segon.

Els fragments continguts poden utilitzar-se des d'una triple perspectiva: desenvolupar l'horitzó d'expectatives de l'alumne; desenvolupar la competència de mobilitzar els seus recursos, i per últim veure que els textos literaris permeten completar la realitat que el text històric no contempla en la seva totalitat. La síntesi de treballar ambdós tipus de textos tant literaris com històrics hauria de conduir-nos a un aprenentatge significatiu per la interconnexió curricular realitzada.

Els texts que formen l'eix de la proposta, poden servir a l'alumne per ampliar els seus horitzons envers uns esdeveniments que estan envoltats d'unes circumstàncies molt complexes, i que, fins i tot el mateix llibre de text no pot abastar. La societat civil del període estudiat i l'estament militar, com a força que impedeix per via repressiva, en el cas d'Isabel II i del govern sorgit de la Revolució de 1868, configuren un procés que evoluciona des d'una eufòria revolucionària a una frustració posterior per part del poble, perquè l'objectiu de la Revolució era un fi en si mateix, substituir el govern d'Isabel II –la solució més senzilla per assolir el poder–, però, això sí, calia evitar, la instauració d'un règim republicà.

La inclusió de textos de Ramón del Vall-Inclán es justifiquen pel fet de completar els estaments socials: *la noblesa, la burgesia, el clero i l'exèrcit* descrits pels autors anteriors. D'altra banda l'alumne haurà de comprovar el tarannà que se'n desprèn de cadascun dels autors alhora de descriure els fets.

1. ISABEL II

1.1. La influència de l'Església en la política d'Isabel II.

L'escenari polític que s'esdevingué en el govern de González Bravo suscità les reticències de l'església que d'una forma soterrada influïren en les decisions d'Isabel II i del seu marit, Francisco d'Asís. Aquestes intervencions assaonades d'un misticisme teatral tingueren dues conseqüències de capital rellevància: d'una banda el descontent d'una part de l'estament militar, i de l'altra la subordinació de la vida política a una *camarilla* clerical que a llarg termini conduïren a la Revolució de 1868:

- “La Señora tomó por la mano a la monja, acercándola más a su vera, con un secreto murmullo de los labios. La Priora se levantaba la toca sobre una oreja, para mejor oírla.
- ¿Y Patrocinio, no volverá?
- La Priora, levantando los ojos, interrogaba al cielo.
- La Reina volvió a indicarle que se inclinase:
- ¡La Madre Patrocinio no tiene ningún enojo con Vuestra Majestad!. ¡No puede tenerlo! ¡Y aún cuando lo tuviera, poco puede importarle el enojo de una pobre monjita, a la Reina de España!
- Gimió Doña Isabel:
- ¡Yo quiero que me aconseje Patrocinio! ⁴¹

Veiem que proposa els nomenaments dels alts càrrecs, tant civils com militars, per a la salvació de la reina i, a més, d'Espanya, sota l'aixopluc diví:

“Recogía la copa de las manos reales. Doña Isabel dejó caer el desmayo de sus ojos en un ramo de azucenas que aparecía al pie del sofá:

¡Pepita, llévate esas flores, que me están mareando!

Doña Pepita, al levantarlas de la alfombra, vio que un papel venía prendido en el lazo que ataba las azucenas, y se lo presentó a La Reina: Traía muchos dobleces y estaba sellado con una cruz: La escritura era de la Bendita Madre. Doña Isabel, cegada por las lágrimas, estuvo mucho tiempo sin poder descifrarla, aspirando el olor suavísimo del pliego. Al fin pudo leer.

+ Nombres para el bien servicio de la Iglesia y del Estado: Capitán General, en premio a sus méritos, y acrisolada lealtad, el Marqués de Novaliches. + Camarera Mayor, la Marquesa de Estuñigas. + Cabo del Resguardo, Patricio Basoco, hermano de nuestra mandadera. + Destitución del Capitán General de la Isla de Cuba. + Dote para poder profesar una virtuosa joven, confesada del Padre Sigüenza. + Gracia de un título de Marqués a Don Carlos Marfori. + Embajador cerca de Su Santidad, el Señor Conde de Cheste. + Serán suprimidos todos los periódicos ateos, liberales y masónicos. + Se dará satisfactorio despacho, a la solicitud que tiene en trámite el serenísimo Infante Don Juan. + En ocasión oportuna será cambiado todo el gobierno.

⁴¹ DEL VALLE-INCLAN, Ramón (1961/2007): *El ruedo ibérico. La corte de los milagros*. Madrid Espasa-Calpe: 331.

*Doña Isabel entornó los ojos. Sentíase feliz. ¡Quedaba aplazado el cambio político!*².

Malgrat els nomenaments tant civils com militars, Isabel II creu que aquest sector de la cúpula militar, no té res a fer, i que, fins i tot, són deutors a la reina a tots els efectes. I contempla el seu allunyament com un fet accidental. Després podrem comprovar que no fou així:

*-“Vamos a cuentas ¿Qué pretende ese Metralla? ¿Por dónde respira tu primo Metralla?¿Pretenden esos insensatos poner veto a mis decisiones? ¡Pues se equivocan! Los decretos que tanto les alberga mañana en la Gaceta. ¡Hasta podían llegar las bromas! ¡Están dementes! Cuanto son. A mi me lo deben. Con todos he sido demasiado generosa. Algunos me han servido lealmente, y su alejamiento lo creo circunstancial; y si ahora los llamas, no dudo estarían a mi lado...”*³

Les intervencions de sor Patrocinio afectaran no tant sols a la conducta pròpia com a monarca sinó també a la política. El seu assessorament deixarà empremta en la vida política espanyola durant els anys anteriors a la revolució i hem de suposar que, consegüentment, van afavorir la caiguda de la monarquia:

- *“Patrocinio, no te rehúso mi firma, pero déjame que lo piense. La comparsa de fajines no es tanto como la pintan. En los primeros momentos, cuando se dijo que venían a decirme cuatro frescas y provocar la crisis ministerial, me reí. ¡Ya ves si los conozco! ¡Cuatro frescas! Es lo más probable que las hubiera oído con las orejas gachas. ¡Me lo deben todo! ¿Qué hubieran sido sin mí? Soldados oscuros. ¡Ya sabía yo que no osarían llegar a la Reina!*
- *¡Aquel era un loco, y éstos son muy cuerdos! ¡No tuviera yo*
- *La Repuso aprontada la Reina:*
- *Señora se encendía con despachado desaire y buches de palma real. Clavaba su alfiler la monja con musicales mieles:*
- *¡Falta otro general Salazar!*
- *otro toro en la plaza!*⁴.

² Op.cit: 337.

³ DEL VALLE-INCLÁN, Ramón (1969): *El ruedo ibérico. Viva mi dueño*. Madrid: Espasa-Calpe: 95-96.

⁴ Op.cit: 171-172.

A la fi, la seràfica monja facilita les coses a la Reina, cosa que consolida una llarga tradició de tro i altar, i així mateix, l'Església romandrà sota l'aixopluc de la Corona. Aquesta relació, esdevé perillosa, i serà origen de molts conflictes, fins a la signatura del Concordat de 1851:

- *“¡Reconozco esa respuesta! ¡Son las dilaciones que pone a toda obra buena el Ángel Luzbel!*
- *“La Seráfica tomó entre sus guantes negros las rollizas manos reales, y puso en ellas el papel, oprimiéndolas con fuerte nervio, extraño de blancura el rostro, musical y apasionada:*
- *¡Rehusaría Isabel ayudar con los mayores sacrificios al reinado del Espíritu Santo!*
- *Si no ha de llegar el caso! ¡Camina a nuestro lado, nunca nos deja, va con nosotros hasta la muerte!”*

El Pare Claret, confessor de la Reina, aporta el seu gra de sorra per enfortir espiritualment la corona. Podem afirmar que, l'esperit diví intervingrà com a mitjancer de la política conservadora de tro i altar:

- *“Balcón miradero al Manzanares, azules lontananzas con árboles.*
- *La Señora abre la pompa de su regazo entre un rojo solideo, y los velos de una tapada. La Reina Nuestra Señora, esperando la hora del rosario, celebra secreta merendona de compota y chocolate, con el Padre Confesor y la Madre de las Llagas. El soco-nusco, en la espiritual compañía de aquellas santificadas personas, era un regalo del Cielo:*
- *¡Dios sobre todo! Ya están firmados los dichosos nombramientos, y mañana saldrán en La Gaceta. Miraflores me ha puesto esta mañana el alma en un puño con la conjura de los Generales Unionistas. Me ha hecho indicaciones muy claras para que les contente con el poder.*
- *El Confesor sacó la tabaquera:*
- *Ese cándido no comprende que está siendo instrumento de las logias carbonarias”.*

Aquesta *camarilla* clerical creava serioses interferències en la vida política, com hem vist abans, moltes de les decisions ministerials venien determinades pels seus savis consells:

“Las conjuras palaciegas de monjas y frailes, damas cotorronas y apostólicos carcamales, promovían un céfiro santurrón, más traicio-

*nero que el aire de Guadarrama. El Presidente del Real Consejo, sabio de ciencia antigua, recordaba que muchas vidas ministeriales, cuando más lozaneaban, habían merado al soplo de los flatos camarillero*⁵.

La cerimònia del lliurament de la condecoració papal la *Rosa de Oro* a Isabel II li permetrà a Valle-Inclán un ampli desplegament d'escenaris i personatges:

*“Afortunadamente el noble pueblo español no se deja engañar por falaces aventureros, sedientos de sangre y ganosos de botín. España, fiel a su tradición católica y monárquica era un solo corazón para amar a su Reina. ¡Una voz en la exaltación de las excelsas virtudes de su soberana! ¿Pero qué mas? ¡La Santidad de Pio IX acababa de premiar tan altas y resplandecientes prendas, enviándole el preciado presente de la Rosa de Oro!”*⁶.

Posa en acció a tot l'entorn de la cort: la reina, el rei consort, l'hereu de la corona, els ministres, els *grandes de España*, els servents reials, els bisbes. En aquest context, l'autor centra el seu interès. Al voltant del qual agrupa la matèria narrativa, alhora que li dóna ocasió per mostrar els entredits polítics, per presentar, en definitiva, la vida espiritualment miserable en la cort.

Amb aquest esdeveniment Valle-Inclán ressaltava també la importància de les relacions entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, relacions envers les quals insistirà en el decurs de les novel·les.

A *La corte de los Milagros*, a l'acte del lliurament a la reina, l'autor aprofita l'avinentesa per ressaltar que la *camarilla* ultradretana de Palau no està d'acord amb la política vaticana de premiar *“las altas prendas y ejemplares virtudes de la Reina Nuestra Señora”* i tem que Isabel pugui pactar amb les faccions liberals emigrades a França.

Les ingerències del clergat en la vida pública queden reflectides a *La Corte de los Milagros*, (llibre segon) on es descriu aquesta aferrissada influència d'aquest estament que afectava a les resolucions polítiques:

⁵ Op.cit., 92.

⁶ DEL VALLE-INCLÁN, Ramón (1961/2007): *La corte de los milagros*. Madrid: Espasa Calpe, 323. 3a. ed.

“Una monja milagrera también anduvo en ello, según se propaló en murmuraciones de antecámara: Esta monja, que tenía captadas las regias voluntades, preciaba sus artes políticas por mejores que la de Roma. El Confesor y la Madre Patrocinio estimaban más eficaces que las muestras de amor indulgente los anatemas con su cortejo de diablos y espantos. La monja y el fraile trataban de purificar al pueblo español de la contaminación masónica, y, escarmentados de otras veces, recelaban que por el confort de las bulas pontificias, se les fuese de las manos el gobierno de la Señora”⁷.

Tots els estaments, tant civils com militars veuen amb desencís la deriva per on va la Corona, cosa que a llarg termini ocasionarà el desterrament de la Reina. Mitjançant el concurs de la *camarilla*, el govern Miraflores proposava una política de conciliació que no fou possible:

“El Marqués de Miraflores, ilustre prócer –ilustre por su sangre y por su elevado espíritu de cultura– propugna una loable política de conciliación, y a ese fin hallábase en inteligencia con la Unión Liberal. El Señor Duque de la Torre, el egregio soldado, aquí presente, pronto a sacrificarse por los altos intereses nacionales, no le rehusaba el apoyo de su espada. ¿Qué clandestina influencia pudo mudar el ánimo de la Corona? ¡Ah! ¿Qué pensar? La Corona sigue un camino equivocado, un camino que conduce fatalmente al destierro: Pavorosa tormenta cierra la noche de la Historia”⁸.

En 1849 fou substituït per l'anomenat *Ministerio Relámpago*, format, segons la creença ben generalitzada, per haver cedit a les pressions del rei consort i de la seva *camarilla* que odiaven Narváez. Segons Carmen Llorca, va ser una jugada molt hàbil per part d'Isabel II per complaure el seu favorit, el marquès de Bedmar, però les víctimes foren Sor Patrocinio, el P. Fulgencio, i el germà de la monja els quals foren desterrats per Narváez:

“Los Duendes de la Camarilla más de una vez juntos –en el Coto de Iso Carvajales– sus concilios, y tiene un novelero resplandor de milagro, aquelñ año del 48, donde se hizo presente en figura mortal la célebre Monja de las Llagas. ¡Notorio milagro! Se comprobó que cuando esto acontecía, la Santa Madre Patrocinio estaba rezando maitines en el Convento de la Trinità dei Mont, recoleta clausira de los Estados Pontificios, donde ejemplarizó día a día todo el tiempo del inicuo destierro a que la tuvo condenada el colérico Espadón de

⁷ Op.cit., 62.

⁸ *Viva mi dueño*, op.cit., 162-163.

Loja. ¡Mucho sufrió entonces el cristiano sentir de la reina de España⁹.

Ara bé, en el decurs d'aquest període va haver-hi un fort enfrontament ocasionat per l'absolutisme del bisbe de Cuba, fra Jacinto de la *Madre Anunciadora*. Arran d'aquesta lluita de poders, el bisbe s'adreça a la metròpoli per resoldre el seu contenciós entre ell i el Capità General. La causa d'aquest afer caldria contemplar-la dintre l'àmbit de la Qüestió Romana. Es tracta de separar dos bàculs que han estat sempre units. Aquesta estranya situació podria suposar un dilema per al govern:

- *“El Coronel hizo una mueca de enigmas guillados:*
- *¡Repugno la mentira! ¡Repugno la farsa! Soy hombre de ideas progresivas, y creo que la libertad de juicio es más sagrada que la Ordenanza Militar. ¡Me presentó como soy! ¡Podré equivocarme! El General Lersundi pecó de manso en el pleito con el Obispo. ¡Es mi opinión! ¡Podré equivocarme! Se ha puesto la cogulla al soldado y las botas de montar al fraile. ¡Toda la historia de nuestro país en el siglo XIX*
- *¡Yo les aseguro a ustedes que es muy honda la marejada entre el elemento militar de la Isla! Satisfacer al Obispo relevando al Capitán General podría causarle un serio disgusto al Gobierno. ¡El Ejército no consentirá jamás de verse privado de sus fueros por el capricho de una mitra!¹⁰.*

1.2 La Unión Liberal

El regnat d'Isabel II. El paper dels militars en la revolució (1858-1868).

La mort del general Narváez suposa un punt d'inflexió en la vida política espanyola, ja que el govern de la corona es troba absolutament sol davant l'oposició, tant de dreta com d'esquerra. El gabinet estava format per un grup de neoabsolutistes. Unes cartes arribades de Londres indicaven els preparatius d'una revolució:

“Los Señores Ministros, abrazados a las carteras, esperaban en la Real Antecámara. Su Majestad, voluble de inquietudes y buenos propósitos, deseaba celebrar Consejo. Los Señores Ministros espe-

⁹ *La Corte de los Milagros*, op.cit., 136.

¹⁰ *La Corte de los Milagros*, op. cit., 260-262.

raban con grave compostura: Cambiaban impresiones: Tenían una sombra preocupada. Eran muy alarmantes los pliegos llegados desde Londres y París. Aquellas Embajadas advertían de un complot para derribar el Trono. Los Generales Unionistas, olvidando todos sus juramentos, amenazaban con sacar las espadas contra la Reina. Algunos Consejeros se negaban a creerlo. Era, sin embargo, indudable que se conspiraba más que nunca en los cuarteles”¹¹.

Els principals caps militars eren moderats o unionistes, car els progressistes es trobaven emigrats o havien estat desplaçats després dels diferents intents de pronunciament.

En quedar vacant la plaça de capità general per la mort de Narváez, es suscità el problema dels ascensos. La reina decidí ascendir, per suggeriment de González Bravo, a José Gutiérrez de la Concha, Marquès de La Habana (*La de los tristes destinos*, cap XXV) i a Manuel Pavía i Lacy, Marquès de Novaliches:

- *“Vengo de casa de Pepe. Esos nombramientos, no discuto méritos, son altamente inoportunos. Como se lo digo a usted, se lo he dicho a Pepe. En las circunstancias actuales crear descontento en los generales, es tanto como no amar a la Reina. Mi hermano está en el deber de no admitir el tercer entorchado, y dar con ello una prueba de deferencia a los ilustres compañeros, que con razón o sin ella, alegan mayores servicios.*
- *Gitaneó el Presidente del Consejo:*
- *¿Estima usted que reúne alguien mayores méritos que su ilustre hermano, el Marqués de La Habana?*
- *El general se atufó:*
- *Sé lo mucho que vale mi hermano, pero ello no excluye mi censura respecto a la oportunidad de agraciarse con el tercer entorchado. En el escalafón ocupan lugar preferente los que han mandado Cuerpo de Ejército en África. Sobre los vínculos de la sangre, coloco los dictados de mi conciencia, y abogo por el más alto interés de la Reina. Estas mercedes sólo servirán para agriar el resentimiento de muchos leales servidores del Trono.*
- *Acogióse a una terne soflama el Señor González Bravo.*
- *¡Déjeles que rabien!*
- *No estoy de acuerdo. Pepe debe oponerse, y lo mismo el Marqués de Novaliches.*

¹¹ Op.cit., 321.

- *Verá usted como no lo hacen*
- *¡Pepe lo hará!*
- *El Gobierno mantendrá el nombramiento.*
- *¡Cosechará tempestades!*
- *Procuraré capearlas*¹².

Bermejo creu que aquests ascensos es produïren en voler González Bravo tenir alguns aliats entre els militars perquè compregué ben aviat que el seu prestigi dins l'estament militar no era tan valorat com ell havia sospitat. Aquest fet causà un greu conflicte dins l'exèrcit, perquè corresponia ascendir al general Zabala, el qual havia manat el segon cos en la guerra d'Àfrica. Zabala era unionista.

Sota la pressió del Govern, la Reina signa els nomenaments, però veu que aquests desafortunats nomenaments provocaran el descontentament del generalat. Ella proposa al duc d'Ordax que Antònia, una intrigant, faci creure un canvi en la direcció governamental. A canvi, li proposa un càrrec diplomàtic, si pot aconseguir asserenar l'ànim en l'esperit dels militars:

- *“¿Sigues entendiéndote la sirena ultramarina? Antonia todo lo puede con su marido, es la que más intriga para que se pronuncie contra el Gobierno. Tú la ves, y, plenamente autorizado, le aseguras mi propósito de entregar el poder al Duque de la Torre (El general Serrano). ¡Un compás de espera!*
- *“¡No me mires atónito! Estoy disgustada por haber cedido a la presión del Gobierno. ¡Verás la jarana que arman con los dichos nombramientos de Capitanes Generales! Avístate con esa belleza y no le ocultes que vas de mi parte. Ella que brujele para apaciguar la bilis de los descontentos. Lúcete, que te reservo una embajada”*¹³.

Segons Ricardo Muñiz en els seus *Apuntes históricos sobre la Revolución de 1868*, els militars decidiren manifestar-se al Prado i s'entrevistaren amb Augusto Ulloa, sembla que fou la font directa d'inspiració del llibre *Baza de espadas* de Valle-Inclán:

“La muerte de Narváez dejaba vacante un puesto de capitán general de ejército y súbitamente se le presentan (a González Bravo) dos exigencias a cual más fuerte, una a favor del marqués de Nobali-

¹² *Viva mi dueño*, op.cit., 90-91.

¹³ Op.cit., 159.

ches y la otra por el marqués de La Habana; duda el presidente del Consejo, puesto que no había más que una plaza; pero don José de Salamanca sacó de apuros al ministro, aconsejándole que nombrara a los dos como así lo hizo”¹⁴.

Els nomenaments creen en l'ànim de la Reina un dilema de difícil solució, ja que està com a conseller, el Baró de Bonifaz en lloc de Sor Patrocinio, d'una banda uns nomenaments que poden obrir una crisi, per una altra disgustar a la Santa Seu. Finalment adoptà una postura pragmàtica i decideix esperar. En definitiva, es troba entre dos fronts: el polític i l'eclesiàstic:

- *“El Presidente del Consejo me ha puesto los nombramientos a la firma, y no juzgué político excusarme... La coacción ejercida por algunos descontentos me obliga. Ya verán ahora estos intrigantes que soy la Reina de España. ¡Los más obligados a la obediencia se conjuran y pretenden imponer su veto a la Regia Prerrogativa! Que tengan paciencia. Ya les llegará su voz. Pues ahí los tienes, amenazándome como barateros.*
- *¡Aconsejame!*
- *Adolfito Bonifaz extasiaba los ojos a la manera de Sor Patrocinio.*
- *La Reina de España ha pecado de complaciente al no diferir la firma. El Gobierno va demasiado lejos, provocando un conflicto que puede costarle la dimisión.*
- *Eso no es posible*
- *¡Tal vez puede venir la amenaza!*
- *El Gobierno tiene elementos para resistir”¹⁵.*

Efectivament, un sector de militars que sintonitzaven amb la *Unión Liberal* es manifestaren al passeig del Prado de la capital amb motiu del fet esmentat anteriorment, uniformats, fet que fou considerat com a revolucionari. S'anomenen els generals assistents a l'acte; en total dinou militars:

- *“El General Fernández de Córdoba, sin tomarse descanso metiendo prisa al asistente revistióse los arreos militares y engomadas las guías del bigote, ilustrado el pecho con todo el cuelgue de medallas, cruces y veneras, echóse a la calle: muy pronto, puesto en medio de sus ayudantes, bajó al Prado. Entre los Generales de la conjura mediaba el acuerdo de acudir en cotarro marcial a to-*

¹⁴ SCHIAVO, L. (1984): “Historia y novela en Valle-Inclán”. Para leer *El ruedo ibérico*, Madrid: Castalia, 121.

¹⁵ *Viva mi dueño*, op.cit., 105-106.

mar el sol en aquellas frondas. Como era tarde de milagros, no faltó ninguno de los juramentados Martes – Vistasas luces de plumeros y bandas engalanaron el barcino arenal entre las fuentes de Cibeles y Neptuno, En un banco, tibio de sol, el terceto de cesantes, canta los nombres:

- *¡El Duque de la Torre!*
- *¡Don Domingo Dulce!*
- *¿Ha visto usted? No oculta la cara el General Serrano*
- *Pierrat, Contreras, Caballero de Rodas, Nouvilas, Echagüe.*
- *Esto es la caída del Gobierno”.*

Els comentaristes es fan ressò del prestigi d'alguns membres d'aquest col·lectiu de manifestants que fan costat al general Fernández de Córdova. No són grans artífexs en tàctica militar, però sí que en canvi han fet una brillant carrera militar:

- *“Buceta, Izquierdo, Sánchez Bregua. Juntos hemos sido escribientes en Oficinas Militares. ¡Suerte de Gallego!*
- *Suerte de gallego y de la buena letra.*
- *¡Eso sí! Un pendolista de primera. Siendo sargento, puso en un librito de fumar el Reglamento de Carabineros.*
- *¡Ya es mérito!*
- *¡También les ha valido el ascenso a oficial!*
- *¡Pues es un caso de justicia raro en España!”¹⁶.*

El fet que els generals mostressin el seu desacord constituïa una novetat, i no és estrany que les manifestacions que es fessin en aquest sentit causessin una certa perplexitat :

- *“ ¡Los generales de la Unión, en la calle! ¡Muy grave! ¡Muy grave!*
- *El Gobierno ha provocado el conflicto con los ascensos de Concha y Novaliches.*
- *¡González Bravo es un impulsivo, y le creo capaz de liarse la manta a la cabeza!*
- *¿Qué puede hacer? ¿Meter en prisión a todos los Generales? Sería de hecho la revolución, y nosotros, en todo caso, habríamos de regocajarnos”¹⁷.*

¹⁶ Op.cit., 152-153.

¹⁷ Op.cit., 160.

Aquest atípic esdeveniment crea la conseqüent angoixa en el palau, que motivà les pregàries per sol·licitar la intercessió divina davant uns fets que podien conduir a la caiguda de la monarquia, a causa d'aquest moviment de sabres:

“El Palacio de Oriente se hizo todo cruces al soplo de que habían salido a pintarla con terno de gala, salivillas y toses, diecinueve jaques del Generalato. Entre apuros y sustos fueron alumbradas todas las Santas Imágenes de las Cámaras Reales. El Marqués de Torre-Mellada coincidió al pie de la letra con el Marqués de Alcañices:

- *¿Pepe, tú reprobarás la conducta de los Generales Unionistas? Los Grandes no podemos aplaudir unos aires matones.*
- *Adolfo Bonifaz se les juntó:*
- *Vengo de tu casa, Pepe. La Señora me ordenó que te buscase.*
- *Ya ves que me adelanto a los deseos de la Señora.*
- *Afrontando una silla he dado orden al cochero de meterse por el Prado. Quería cerciorarme por mis ojos para enterar a la Señora... Yo conté hasta catorce espadones.*
- *El Marqués de Alcañices dejóse caer con pausa y reserva.*
- *Yo he contado diecinueve.*
- *Se apuró a subir la escalera el Marqués de Torre-Mellada:*
- *El Gobierno, si dispone de una guarnición, debe prenderlos.*
- *En el caso contrario, dimitir, y dejar libre la elección de la Corona”¹⁸.*

Per aquestes dades es produeixen desplaçaments en l'exèrcit. Pozuela, comte de Cheste, que era capità general a Barcelona i que havia declarat l'estat de guerra a causa dels aldarulls del 15 d'abril, arribà a Madrid el 26 per prendre possessió de la Capitania de Castella-La Manxa. És substituït per Pavia i Lacy (RR.OO del 23 d'abril).

La *Unión Liberal* s'havia compromés a col·laborar en la revolució que derrocaria Isabel II. Entre els principals militars unionistes figuraven Serrano, duc de la Torre i Domingo Dulce, que conspiraven obertament. Tanmateix, els Ducs de Montpensier reben una representació de generals unionistes, la qual cosa els fa copartíceps dels preparatius revolucionaris, fet que motivarà la seva expulsió del territori nacional per col·laboracionistes.

¹⁸ Op.cit: 153.

La idea de què l'estament militar es subordinés al poder civil, fou promoguda per González Bravo que volia imposar-se a aquest estament. Això sí, amb la col·laboració d'altres militars. Estem parlant de 1869. Ell feu empresonar els generals sospitosos de poder encapçalar un aixecament: Serrano, Dulce, Serrano Bedoya i el brigadier Letona, i manà detenir a Echagüe a Sant Sebastià, i a Caballero Rodas a Zamora. A aquest últim i als tres primers els envià desterrats a Canàries; Zabala a Galícia; Córdova a Sòria; i a Letona a Les Balears. Però aquesta decisió fou motivada per un altra raó: voler fer prevaler el poder polític sobre l'estament militar. També es disposà el desterrament dels ducs de Montpensier.

“El Gobierno, por anteriores informes, sabía que los partidos extremos buscaban una inteligencia con la Unión Liberal. Realizado el pacto, la Policía no tardó en conocer los trabajos revolucionario: Se trataba, según los informes, de un cambio de Monarquía y Dinastía. Es indudable que la realización de tan criminal propósito representa la ruina del país, y su consecuencia sólo puede ser el triunfo de la más espantosa demagogía. España, con una revolución de esta índole, se igualaría a las más pequeñas Repúblicas Americanas. El Gobierno, que considera como el más alto de sus deberes salvar al país de conflicto tan pavoroso, ha detemido a los Generales Duque de la Torre, Córdova, Dulce, Zabala y Brigadier Letona”¹⁹.

L'almirall Topete i el general Dulce mantenen una conversa relacionada amb el procés revolucionari, però l'almirall canvia el to de la conversa. El general Dulce li pregunta si s'han vist amb el duc de la Torre. L'almirall li explica els detalls:

*“Conferenciaba con un enviado de San Telmo. Luego pasaré a saludarle...
El Gobierno destierra a sus Altezas.
El General Dulce avinagró la cara:
– Esos rigores equivalen a una declaración oficial de la inestabilidad del Trono.
– ¡Pues así estamos!
– ¿Qué tramitación ha tenido la orden del destierro?
– Por Capitanía. El General Quesada en persona se lo comunicó a Sus Altezas”²⁰.*

¹⁹ Op.cit: 251.

²⁰ Baza de espadas. Fin de un revolucionario, Op.cit: 30-31.

Els ducs de Montpensier tenien certes simpaties envers un grup de generals unionistes, les quals els fa aparèixer com a col·laboracionistes dels generals. Aquest fet pot interpretar-se en el sentit d'afavorir o esperonar el moviment revolucionari fent costat a un determinat grup de militars partidaris d'un canvi de timó. Aquesta suposada sintonia d'aquest sector els separava del criteri del general Prim, el qual es negava a recolzar l'esmentada proposta, fet que l'enemistaria amb Napoleó III.

“Los Serenísimos Señores duques de Montpensier recibían en sus habitaciones el homenaje del bando unionista que conspiraba sin recato contra la Majestad de Isabel II. Generales, tribunos y poetas decoraban aquella intriga, con grandes gestos de virtudes romanas. La Unión Liberal se disfrazaba de matrona”²¹.

A través d'una conversa que mantenen el Marqués i Adolfo se'ns mostra la debilitat del poder *constitucional*, el qual ha de vigilar per tal d'evitar el més mínim motiu que suposi un enfrontament amb l'estament militar:

- “Adolfo enrabiaba al vejstorio con guasa chulapa:*
- *Nuestro Glorioso Ejército nunca ha consentido dictaduras de personajes civiles. Aquí las doctrinas políticas han sido siempre Don Baldomero (Espartero), Don Ramón María, Don Leopoldo, , Don Juan, Don Paco...*
 - *Pasaron esos tiempos.*
 - *¿Y adónde iremos con monjas y frailes?*
 - *¡Por Dios Adolfo!*
 - *Frució las cejas el perdulario con súbito:advertimiento:*
 - *Jeromo, eso es muy grave. La dictadura teocrática puede desencadenar otra guerra civil.*
 - *¿Y si tuviésemos al Cardenal Jiménez de Cisneros? ¿Qué dirías entonces de una dictadura teocrática? Desengáñate, el clero tiene otros estudios. Los militares saben poco. Claro que no se les exige, ni les hace falta. Se les exige valor, heroísmo”²².*

Excepcionalment en el cas d'Odonnell, Galdós introdueix una personalitat històrica en el centre de la vida política. En exposar els seus objectius, utilitza de forma hàbil el recurs retòric que arribarà a conèixer-se com el fluir de la consciència. És evocat com que forma part d'un procés de semiinconsciència. A resultes de la seva sobtada dimissió, l'any 1856,

²¹ Op.cit: 225.

²² *La Corte de los Milagros*, op.cit: 269.

O'Donnell és presentat com una persona que pateix d'insomni provocat pel formigueig dels seus nervis. Aleshores, les idees que la seva consciència suprimeix o racionalitza durant el dia sorgeixen a manera de "*libre y atrevido pensamiento*" durant la nit, com succeeix a l'estil becquerià, de despertar del son. La imatge utilitzada és la mistificació o "devanadora" del seu pensament, del que "*con no poco trabajo estos fraccionados pensamientos*" són extrets: el narrador és totalment conscient de la incongruència del seu discurs, així com les meditacions totalment privades. El passatge substancial s'expressa en estil directe, interromput pels comentaris del narrador. El primer apareix quan el camallarg es gira de costat al llit, el segon quan comença a lliscar-se en el inconscient, el signe del qual és una creixent separació d'una realitat quan presumeix d'adreçar-se al seu monarca com "tu" només per revertir una vegada més la seva meditació semiinconscient. Finalment, després de la inequívoca franquesa insòlita d'utilitzar altra vegada la forma familiar de tractament, es queda adormit. L'expressió d'aquestes paraules és col·loquial (*la pícaro desamortización, menos mal, cuidado, ¿eh?*)²³ i conté tractaments, qüestions retòriques i repeticions familiars. Quan arriba a la seva conclusió sobre els avantatges de la desamortització i la profunda responsabilitat d'Isabel II, aquestes qualitats s'accentuen, però sense interrupció ni limitacions gramaticals, com hem descobert en James Joyce o Virginia Wolf.

Les reflexions ofereixen el cantó positiu: la bogeria de l'autocràcia clerical promoguda per la reina i tolerada per Narváez, l'oportunitat de forjar una coalició sensible, intel·ligent, elitista (*Con esta flor de partidos amaso mi pan nuevo... Unión Liberal*)²⁴. El resultat de la desamortització és que proporciona prosperitat i, per aconseguir-la cal refrenar els capricis de la reina. És, en certa manera un primer intent d'ocupar el marc polític central que trobarem després, una mica més a l'esquerra, en la monarquia democràtica d'Amadeo I i, posteriorment, més a la dreta, en la Restauració. Com era d'esperar, el jove Cánovas jugà un paper important en la *Unión Liberal*.

L'aspecte més negatiu es manifesta en l'acció d'aquest episodi. El narrador eufòricament saluda el nou moviment com el regne de la *Unión Liberal*:

“¡Arriba la Unión Liberal! ¡Viva don Leopoldo! Al fin se ponía el cimiento al edificio político que aliaba las experiencias del espíritu moderno con el recogimiento y la majestad tradición. ¡Al poder los hombres de juicio sereno, no extraviados por el proselitismo sectario

²³ PÉREZ GALDÓS, B. (1986): *O'Donnell*. Madrid: Alianza, 91.

²⁴ Op.cit: 91.

*ni petrificados en bárbaras rutinas!. Entren en la vida política todos los hombres que al saber de cosas de gobierno reúnen la distinción y el buen empaque social. Vengan la riqueza y los negocios a desempeñar su papel en la política, y ensánchense la vida nacional con la desvinculación de las comodidades, del bienestar y hasta del buen comer*²⁵.

Però les dues últimes frases contenen un grup amenaçadorament esnob. Les seves idees flexibles i relativistes subordinen els principis a la tolerància i l'oportunitat, disculpen el seu desig cínic de ser totes les coses per a tots els homes:

*“Estamos en tiempos de tolerancia, de transacción, pues la Unión Liberal, ¿qué era más que un triunfo de la relación y de la oportunidad sobre la rigidez de los principios abstractos? Se transigía en todo; se aceptaba un mal relativo para evitar el mal absoluto, y la moral, el honor y hasta los dogmas sucumbían a la epidemia reinante, al aire de la flexibilidad.” (III: 193)*²⁶

Segons V.G. Kiernan,²⁷ *la Unión Liberal* mai adquiriria una identitat. Manipulació, suborn i intrigues foren l'alè de la seva vida; no a la manera dels filòsofs com Ríos Rosas, sinó a l'estil dels trepes com Posada Herrera. La vida parlamentària fou el camuflatge per al caciquisme, comprant i venent els vots per als patrons locals i retornar-los per favors governamentals.

*“Aficionada la moruna a las generalizaciones, y ducha en buscar la entraña de las cosas, vio en él como una imagen sintética de la sociedad de aquel tiempo. No podía imaginarse nada más español que Guisando, debajo de sus apariencias europeas. Tratándole después con cierta asiduidad, tuvo ocasión Eufrasia de apreciar en él cualidades que al pronto le parecieron inverosímiles, pero que al fin, por especiales circunstancias, pudo comprobar plenamente. Ascendió Rivas Guisando a jefe de negociado en la Dirección de Rentas*²⁸.

²⁵ Op.cit: 141.

²⁶ La tertúlia que envoltava Jenara Barahona en 1834 fou una clara anticipació tant de la *Unión Liberal* com de la Restauració. RIBBANS, G. (1993): *History and fictions Galdo's narratives*. Oxford: Clarendon Press, 107.

²⁷ RIBBANS, G. (1993): *History and fictions Galdo's narratives*. Oxford: Clarendon Preess, 107.

²⁸ PÉREZ-GALDÓS, B. (1986): *O'Donnell*. Op.cit: 118.

L'assumpte de los *cargos de piedra* contra l'ex ministre Esteban Collantes permet veure com la calúmnia fou esgrimida per utilitzar-los com a difamació:

“No era culpable el ex ministro de Fomento en el gabinete Sartorius: la culpa venía de arriba y de peticiones de dinero que el Gobierno no podía desatender. Fue verdad que el valor de los ciento treinta mil cargos de piedra se aplicó a objeto distinto de la reparación de carreteras; cierto que la cantidad fue sustituida por otra igual dada por Salamanca; indudable que don Agustín Collantes, días antes de la caída de San Luis, ordenó que el millonaje se reintegrara a su primitivo destino; verdad fue que en el camino hacia la casilla del presupuesto se perdieron los cuartos, y que la responsabilidad de tal extravío recaía exclusivamente sobre el director general de Obras Públicas, y que éste trasladó a Londres su residencia”²⁹.

La cruesa del concepte d'ordre de Narváez no només horroritza els civils, sinó també els mateixos rivals del generalat. El general Manuel Concha, membre d'un poderós clan militar moderat, li digué a l'ambaixador anglès Bulwer: *“Gobernar con un ejército es bastante bueno, pero ser gobernado por un ejército es cosa intolerable. Es preferible la autoridad civil en manos de cualquiera.”* Hi havia altres moderats que, en moments de relativa tranquil·litat, veien amb disgust el govern dels sabres i creien que no era possible mantenir l'estabilitat conservadora a punta de baioneta. Les alternatives al liberalisme militar eren l'autoritarisme civil en l'antic partit moderat (González Bravo), recolzat per la cort, o retornar la preeminència a l'element civil en l'antic partit moderat i ampliar-lo com a partit dominant dins la monarquia constitucional.

Una consideració és evident: una intensa preocupació per a les qüestions materials més urgents, les formes de guanyar-se la vida, i, en casos extrems, d'aconseguir suficients aliments: la sinècdoke “*garbanzo*” en el llenguatge popular de Galdós. Això provoca una agitació pels pobres defensors de Narváez o bé O'Donnell per aconseguir treball. Centurió dóna fe de la fam d'aquests pobres: és el que uneix l'aturat amb els revolucionaris camperols violentament excitats a l'Arahal (Andalusia) el 1857. La sort de *Mita y Ley*, amb els Santiuste, és igualment macabra:

“¿Qué pedían los valientes revolucionarios del Arahal? ¿Pedían libertad? No. ¿Pedían la Constitución del 12 o del 37? No. ¿Pedían acaso la desamortización? No. Pedían pan... pan... quizá en forma

²⁹ PÉREZ-GALDÓS, B. (1979): *Aita Tattuen*. Madrid: Alianza, 34.

y condimento de gazpacho... Y este pan lo pedían llamando al pan democracia, y a su hambre reacción... quiere decirse que para matar el hambre o sea la reacción, necesitaban democracia, o llámese pan, para mayor claridad... No creáis que aquella revolución era política, ni que reclamaba un cambio de Gobierno... era el movimiento y la voz de la necesidad humana, el comer. Bueno: ¿pues qué hace el Gobierno con estos pobres hambrientos? ¿Mandarles algunos carros cargados de hogazas? No. ¿Mandarles harina para que amases el pan? No. ¿Mandarles cuartos para que compren harina? No. Les mandan dos batallones con las cartucheras bien surtidas de pólvora y balas. La tropa bien comida, ponen cerco al pueblo, embiste, penetra en las calles y acosa a tiros a la multitud revolucionaria para que se entregue. ¿Por ventura los soldados apuntan a la cabeza? No. ¿Apuntan al corazón? No. Apuntan a los estómagos que, son las entrañas culpables. El corazón y el cerebro no son culpables... No van los tiros a matar las ideas, que no existen; no van a matar los sentimientos, que tampoco existen: van a matar el hambre...

Dominada la insurrección y cogidos prisioneros sin fin, el jefe de la fuerza escoge para escarmiento los que han sido más levantiscos... En las caras se les conoce su perversidad: fíjense en los más pálidos, en los más demacrados. Aquéllos, aquéllos son los que gritaron democracia, que fue un disimulo del grito del pan... Pues escogidos cien democráticos o dígase cien estómagos vacíos, los llevaron contra unas tapias que hay a la salida del pueblo y allí les sirvieron la comida, quiero decir los fusilaron... Y ya se les cerró el apetito, que abierto tenían de par en par. No hay cosa que más pronto quite las ganas de comer que cuatro tiros con buena puntería....³⁰.

José Fajardo és del mateix tarannà i en un discurs santsimonià afirma que, d'acord amb l'ordre natural, les coses pertanyen als qui les treballen, al poble:

“ (Al noble) Por nacimiento se le dio lo que fue producto del trabajo de una generación, y por combinaciones mercantiles, con algo de políticas, ha venido a sus manos lo que debe pertenecer a las clases indigentes, que dejarían de serlo si recibieran lo que les corresponde, en buena ley de naturaleza ...Recapacitando en ello, me siento santsimoniano, y afirmo que el mundo es del pueblo, de todos, y que el derecho a los goces no es exclusivo de una clase privi-

³⁰O'Donnell. Op.cit: 124.

*legiada. La riqueza pertenece a los trabajadores, que la crean, la sostienen y aquilatan*³¹.

No fou estrany que el pensament santsimonià esperonés al poble: fou el brou de cultiu que fomentà l'esperit revolucionari en els camperols, donades les condicions en què aquests subsistien, igual que els petits propietaris agraris (vegi's el problema del cantonalisme), els quals es veuen esclaus de la terra, i que, lògicament, estan a anys llum del petit propietari francès:

*“No hay vida más ejemplar que la del que cultiva los campos, porque toda ella es sacrificio y paciencia, de que no tenéis idea los ricos que vivís y triunfáis en las ciudades. Mala es hoy la condición del labrador rico, agobiado de contribuciones y gabelas, y expuesto a que se lo coman, al menor descuido, los viles usureros; pero la del labrador pobre, que apenas saca para el sostén de su familia y animales, es mucho peor, como que vive de milagro; y nada quiero decir de los que no poseyendo más que sus cuerpos se atienen a un jornal, cuando lo hay, que estos son como esclavos propiamente*³².

En una breu conversa amb Narváez, Beramendi descobreix que el primer ministre està desesperat, a causa de l'assetjament tant per la dreta com per l'esquerra -*Yo me encuentro con la revolución enfrente y con la reacción detrás*³³ cosa que provocarà la seva mort:

*“Cállate, Pepito y no me sulfures... ¿Crees que no me hago cargo...? Todo eso me lo he dicho yo mil veces, y yo mismo me he contestado: Verdad, verdad..., pero no puede ser, no podemos hacer más que lo que hacemos... Viene sobre mí una presión horrosa, un peso que me aplasta... Cierto que puedo sacudirme, tirar los trastos, es decir: “Ahí queda eso, señora; nombre usted un ministerio de palaciegos y curas...”*³⁴

A més de l'especulador, les figures més esplendoroses de la societat dels anys cinquanta i seixanta foren els generals victoriosos. Les recompenses que obtenien els oligarques militars eren esplèndides i l'autèntica falta de sentiment de classe en molts regiments convertia l'exèrcit en un

³¹ PÉREZ GALDOS, B., (1985): *Las tormentas del 48*. Madrid: Alianza Editorial, 182-183.

³² PÉREZ GALDOS, B. (1979/1986): *Narváez*. Madrid: Alianza Editorial, 63.

³³ PÉREZ GALDOS, B.(1986): *La de los tristes destinos*. Madrid: Alianza Editorial, 67-68

³⁴ Op,cit : 67-68

instrument de mobilitat social sense precedents a Europa. El pare de Prim era carreter; el d'Oráa, camperol. La carrera de Prim ofereix l'exemple més sorprenent de la carrera militar oberta als talents. El 1883 passà dels Voluntaris a l'exèrcit regular; el 1843 era general i comte, i el 1847 capità general a Puerto Rico. Mai es comportà com un aristòcrata. Després de casar-se amb una heretera mexicana pels diners— bona part d'aquest el perdé en les especulacions característiques de l'època Salamanca— mostrà la seva vulgar ostentació durant la seva estança a Vichy i a París. El seu talent polític era de primer ordre, com a general no tenia grans mèrits. Els generals polítics no perdien el temps amb les obligacions d'un oficial normal. Com conclouria el mateix Prim, després d'una visita a Crimea, l'exèrcit espanyol no era un exèrcit modern capaç de lluitar en "la gran guerra".

No ocupat, per la seva funció professional pròpia, que és la defensa de l'Estat contra l'agressió exterior, la funció secundària de l'exèrcit (la defensa de l'Estat contra els enemics interns) es combinà amb el *seu paper tradicional d'intèrpret de la voluntat general*. Així, Serrano, que acabà amb la monarquia el 1868, representava la teoria política de l'exèrcit, en la seva forma més pura: la fidelitat a "l'opinió" passava per sobre de la lleialtat al govern legalment constituït i del jurament del soldat a la seva reina. (El mateix argument sustentà el general Francisco Franco per rebel·lar-se a un govern legalment elegit).

Així, l'exèrcit era la força més poderosa de l'Estat i, a més, una força dedicada a la defensa d'interessos diferents dels propis del seu estament. L'Albert, a Vilaniu, aporta el seu punt de vista envers l'estament militar. La seva resposta provoca la solució que el governador proposa per el seu futur polític:

- *La desgràcia d'Espanya, general, són vostès, l'element militar: no cal donar-hi voltes. Si la reina s'entregués a l'element civil, reconeixent una vegada la preponderància, la supremacia que, per la seva il·lustració, per la seva força, pel seu dret li pertoca...*
- *La reina no duraria ni un mes, perquè vostès són incapaços de disciplina, vostès no saben entendre's... Però... calli: Albert, què fa? Vingui aquí misàntrop; vingui, home. A reforçar l'amic Domínguez, que va en derrota.. Vingui, que ens ajudarà a arreglar l'Espanya*³⁵.

Atès que els generals mai representaren el mer interès militar, foren representants característics de la nova societat. Jugaven a la borsa -Nar-

³⁵ OLLER, N. (1989): *Vilaniu*. Barcelona: Edicions 62, 156-158

váez, durant cert temps, col·laborà amb el financer Salamanca-, o eren agents electorals, capitalistes agraris o directors del ferrocarril. Així, comparada amb la sobtada glòria de Riego o amb el poder d'Espartero, la influència política de Narváez i O'Donnell era de diferent ordre i s'exercí de manera diversa: havia passat a ser un valor permanent de la vida política, ja que els generals eren part integrant d'aquesta nova societat. Quedaren absorbits dins l'aristocràcia per un procés de modernització d'aquesta. S'assolí el punt culminant en el període comprès entre les anys 1845-50 amb els nomenaments de *diez grandes de España* i altres cinquanta-tres títols de nova creació.

Els generals donaren a l'aristocràcia una força i una vulgaritat noves. Mentre que, com a *grandes* de España, els seus modals sobtaven els empleats del Palau. La seva influència com a senadors i ministres representava el reforçament de l'aristocràcia. Les noves aportacions suposaven valors més duradors que la mentalitat del rendista que caracteritzava a les antigues famílies.

L'amalgama d'especuladors, industrials, propietaris agraris, juntament amb pròspers advocats i els generals ennoblits, que eren el seu portaveu polític per excel·lència, constituí el que els demòcrates començaven a anomenar l'oligarquia governant calculada en cinc-cents famílies³⁶.

Amb un parlament dominat per la Corona i amb poca capacitat de maniobra, la sobirania nacional en el regnat enterbolit d'Isabel II estava pràcticament en mans de l'exèrcit. El narrador ens ho explica així:

“Cuando los pueblos no logran su bienestar por la virtud de las leyes, intentan obtenerlo por las sacudidas del instinto. Lo explicaré mejor parabólicamente. La libertad es el aire que vivifica; el orden es el calor de estufa o brasero que temple la vida nacional para contrarrestar las incidencias de la atmósfera. Cuando los gobiernos no saben disponer los braseros y éstos producen emanaciones venenosas, los pueblos, al caer en síntomas de asfixia, se levantan de un bote y rompen los vidrios de la ley para que entre el aire... Por el contrario, cuando los pueblos se entregan con exceso a una ventilación demasiado libre, el poder público debe arropar, tapar grietas, encender discreta lumbre, procurando un temple moderado y benigno... Hablando en términos netamente políticos, diré que cuando el ente moderador no ha desempeñado sus funciones con el debido criterio de justicia y de oportunidad, el ente militar ha sabido quitar

³⁶ CARR, R.(2003): *España 1808-1975*. Barcelona: Ariel, 277-279.

*de las manos inexpertas el cetro moderante para restablecer el equilibrio*³⁷.

Els membres de la *Unión Liberal* reflecteixen un sector de la societat que es basa en expectatives falses o bé optimistes d'un èxit material:

*“Era don José de la Riva algo nuevo y grande en nuestra sociedad: la esperanza del bienestar y de la alegría destronando a la miseria triste”*³⁸.

Però la visió de la *Unión Liberal* va més enllà d'això, per tal d'acabar amb una festa hedonística, centrada en la persona convenientment anomenada José (de la) Riva (y) Guisando. Com Diane Urey indica l'àpat que Brizard ofereix a Teresa en el que Guisando està present, mostra acuradament com els tres grans codis d'activitats en la novel·la –*política, sexe i menjar*– estan interconnectats. Guisando, del que se li redimeixin dues coses pecaminoses: *“el buen gusto y la opulencia son una imagen sintética de la sociedad de aquel tiempo”*³⁹.

L'hedonisme, aleshores, donà l'aparença externa d'una comunitat de sibarites que estava disposada a la gresca, per la qual cosa la desamortització fou un estímul essencial.

Aquesta important qüestió ofereix un dels exemples més admirables entre la *historia grande y la historia chica*. El seu protagonista és una de les creacions més significatives de Galdós: Teresa Villaescusa, –*La de los tristes destinos*–, la figura més destacada entre els personatges representats en les quatre sèries, com Urey ha assenyalat tot fent una comparació inequívoca amb la reina. El terme irònic que els uneix és *“la soberana”*.

2. CONCLUSIONS

La selecció de textos literaris com a referents per a l'aula suposa d'una banda, l'accés a la historicitat sociocultural continguda en els discursos, i d'altra, ofereixen una visió de la Història de la Literatura, quant a expressió d'un determinat període històric que conté connotacions socials i culturals derivades de la seva pròpia peculiaritat comunicativa. Així, l'aproximació al text literari encarna una instància de diàleg que explicita

³⁷ *La de los tristes destinos*, op.cit: 69.

³⁸ Op.cit: 119.

³⁹ *O'Donnell*. op.cit: 118.

possibilitats en el col·loqui del símbol, frontissa que articula el passat amb el present encarnat en el particular concret, específic, per tornar-se en universal, tancant al mateix temps el cercle de la interpretació dels fets.

BIBLIOGRAFIA

ÁLVAREZ JUNCO, J. (2001): *Mater Dolorosa. La idea de España en el siglo XIX*. Madrid: Taurus.

DENDLE, Brian J. (1968a): *The Spanish novel of Religious Thesis (1876-1939)*. Princeton University / Madrid: Editorial Castalia.

DENDLE, Brian J. (1998b): *Galdós y la novela histórica*. Ottawa Hispanic Studies. (10) Dovehouse Edition Canada.

DE LA ESCOSURA, P. (1861): *Antología de la novela histórica española (1833-1844)*. Barcelona: Salvador Manero.

ESDAILE, Ch. (2007): *La etapa liberal 1808-1898*. Madrid: Centro editor PDA. S.L.

GOOSMAN, Lionel (1990): *History and Literature*. Harvard University Press.

HABERMAS, J. (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere. An Inquiry into Category of Bourgeois Society*. Cambridge: Polity.

MAINER, José C. (1972a): *Literatura y pequeña burguesía en España (Notas 1890-1950)*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo (42).

MAINER, José C. (2000b): *Historia, literatura y sociedad*. Madrid: Biblioteca Nueva

PÉREZ GALDÓS, B. (1976a): *Mendizábal*. Madrid: Alianza-Hernando

PÉREZ GALDÓS, B. (1988b): *La desheredada*. Madrid: Alianza Editorial (98).

RIBBANS, G (1993): *History and fictions Galdós's narratives*. Oxford: Clarendon Press

RODRÍGUEZ PUÉRTOLAS, J. (1975): *Galdós, burguesía y Revolución*. Madrid: Turner.

VALLE-INCLÁN, Ramón M^a (1969a): *El Ruedo Ibérico. Viva mi dueño*. Madrid: Espasa- Calpe.

VALLE-INCLÁN, Ramón M^a (2007b): *El Ruedo Ibérico. La corte de los milagros*. Madrid: Espasa- Calpe.

ZAVALLA, Irish M. (1971): *Ideología y política en la novela del siglo XIX*. Salamanca: Anaya.

ZELLERS, Guillermo (1938): *La novela histórica en España 1828-1850*. Instituto de las Españas en Estados Unidos: New York.